

ЗНАЧЕННЯ РОЛЬ ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ВІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

*Олійничук В.М., к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Чортківський інституту підприємництва і бізнесу Тернопільського
національного економічного університету*

Анотація. В статті досліджено складові якісних характеристик формування фінансової звітності з точки зору впливу на створення реальної інформації про діяльність підприємства і на цьому основі розроблено адаптовану систему властивостей (якісних характеристик) інформації фінансової звітності і їх взаємозв'язок.

Ключевые слова. Інформація, фінансова звітність, система властивостей інформації фінансової звітності, якісні характеристики учетної інформації, система бухгалтерського учета, принципи підготовки фінансової звітності

In the floor composition of high-quality descriptions of forming of the financial reporting is investigational from the point of view of influence of them on creation of the real information about activity of enterprise and on this basis the adapted system of properties of utility (high-quality descriptions) is worked out to information of the financial reporting and their intercommunication.

Information, financial reporting, system of properties of utility of information of the financial reporting, high-quality descriptions of accounting information, system of record-keeping, principles of preparation of the financial reporting.

Постановка проблеми. Інформація відіграє важливу роль у наданні відомостей для прийняття управлінських рішень і є одним із факторів, які забезпечують підвищення ефективності управлінської діяльності. Крім того, інформація стає причиною вибору підприємством певної стратегії діяльності, яка забезпечує досягнення поставленої мети. Тому для отримання більш ефективних механізмів прийняття управлінських рішень важливу роль відіграє якість інформації, одержаної користувачами.

Значення і роль якісних характеристик у формуванні інформації фінансової звітності не можна недооцінювати. По-перше, вони формують логічні вимоги до складання і представлення фінансової звітності відповідно до діючих стандартів. По-друге, якісні характеристики не є незмінними, але змінюються відповідно до потреб суспільства, тобто вони

підлягають коригуванням, які пов'язані зі змінами економічних реалій. По-третє, господарська практика в різних сферах діяльності змінюється, більше того, виникають нові напрями і мета економічної діяльності, нові типи операцій, для яких ще не формувалися вимоги. Виникла об'єктивна необхідність подальшого поглибленого дослідження теоретичних, методичних і організаційних питань, спрямованих на вдосконалення практики складання та використання фінансової звітності, забезпечення користувачів науково розробленою методикою інтерпретації інформації, що і визначило актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх публікацій. Дослідження питань теоретичного і методологічного процесу формування фінансової звітності знайшли відображення в роботах вітчизняних вчених (М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, В.Г. Горелкіна, Ю.І. Осадчого, В.В. Сопка, В.К. Савчука, В.М. Пархоменка, П.Я. Хоміна, Л.В. Чижевської та інших).

Проблеми формування і інтерпретації інформації фінансової звітності в умовах ринкової економіки освітлюються також в роботах зарубіжних вчених (Л. Бернстайна, Ван Бреди, Г. Велша, Т. Карліна, В.В. Ковальова, Д. Колдуела, М. Лінга, В. МакКензі, Д. Міддлтона, Б. Нідлза, Ж. Рішара, Я.В. Соколова, Е.С. Хендріксена, А.Д. Шеремета, та інших).

Наукові досягнення названих вчених стали основою подальшого дослідження проблем формування та інтерпретації інформації фінансової звітності, а також розробки рекомендацій щодо її вдосконалення.

Метою дослідження є розгляд складу якісних характеристик формування фінансової звітності з погляду впливу їх на створення реальної інформації про діяльність підприємства і на цій основі розроблення адаптованої систем властивостей корисності (якісних характеристик) інформації фінансової звітності та їх взаємозв'язок.

Основні результати дослідження. Якісні характеристики облікової інформації зумовлюють її корисність для прийняття рішень різними групами користувачів. Виходячи із цього, слід погодитися з думкою економістів відносно того, що якісні характеристики є стандартами оцінки й "атрибути" облікової інформації, які мають тенденцію підвищувати її корисність [1, 5, 6]

Згідно з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку (МСБО) якісні характеристики фінансових звітів є рисами, притаманними звітам, завдяки яким інформація, викладена у фінансових звітах, буде корисною для користувачів.

В економічній літературі різними авторами описуються різноманітні вимоги щодо якості облікової інформації [1-7; 10-12].

В Україні якісні характеристики фінансової звітності були сформульовані і законодавчо закріплені з прийняттям П(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності", в якому перелічені лише вимоги до якості

інформації, що наводиться у фінансовій звітності, без їх відповідного визначення і тлумачення.

Вимогу відносно того, щоб інформація була дохідливою, можна сформулювати як зрозумілість інформації для користувача, який має певний рівень знань.

Зрозуміла інформація розрахована на її однозначне трактування користувачами за умови, що вони володіють достатніми знаннями і зацікавлені у сприйманні цієї інформації. Однак будь-яка істотна інформація не повинна виключатися з фінансових звітів на підставі припущення, що деяким користувачам буде складно її зрозуміти.

Така вимога витікає з розуміння того, що в системі бухгалтерського обліку не може бути норм, які суперечать одна одній. Проте, як вважають фахівці [13, 39], немає в бухгалтерському обліку жодної несуперечливої теорії. Це викликано різними і взаємно суперечливими інтересами осіб, що беруть участь в господарських процесах, і суперечністю самої системи бухгалтерського обліку (чим більш точно вимірний один показник, тим менш точно обчислений інший, що пов'язаний з ним). Вимога однозначного тлумачення важлива як практичне керівництво для бухгалтера, оскільки вся система нормативних документів, з якими він працює, включає безліч суперечливих вимог. В таких випадках необхідно використовувати правила, вироблені юристами:

- якщо два документи містять норми, що взаємовиключають одна одну, то пріоритет віддається документу, виданому вищестоящим органом;
- якщо документи належать одному органу, то перевагу віддають тому, який виданий пізніше;
- якщо є суперечності в одному документі, то перевагу віддають тій нормі, яка містить спеціальне розпорядження.

Застосування цих правил зробить систему бухгалтерського обліку несуперечливою, що приведе, у свою чергу, до однозначного тлумачення інформації фінансової звітності її користувачами.

Специфіка ухваленого рішення визначає характеристику необхідної інформації. Тому релевантність (доцільність) орієнтована на ухвалення рішень.

Релевантність (доцільність) облікової інформації – це одна з якісних характеристик звітності, під якою слід розуміти певну бажану характеристику інформації, яка може впливати на рішення користувачів, тобто визначати управлінські та інвестиційні рішення. Поняття релевантності дозволяє провести межу між поняттями “інформація” і “дані”.

Дані є описом об'єктів і подій. Якщо дані вже відомі або вони не мають значення для особи, якій вони повідомляються, то вони не є інформацією. Інформація може бути визначена як дані, які мають ефект новизни для їх одержувача і зменшують невизначеність його уявлень.

Передане повідомлення повинне мати значення більш високе, ніж витрати на його отримання, і викликати у відповідь реакцію особи, що ухвалює рішення. Отже, початковою підставою для вибору даних, які включаються в звітність, є впевненість, що вони, принаймні, є інформацією, інакше ці дані не можуть вважатися релевантними.

Поняття релевантності інформації з орієнтацією на рішення припускає, що інформація повинна мати відношення або корисне застосування до дій, для яких вона призначалася, щоб забезпечувати отримання бажаного результату. При цьому слід враховувати здатність інформації приводити до різних варіантів ухвалення рішення.

Недоліком існуючої системи якісних характеристик, встановлених законодавством України, є відсутність таких важливих складових, як передбачуваність і властивість до зворотного зв'язку.

Наступною якісною характеристикою інформації є її доречність. Інформація вважається доречною, якщо вона стосується справи, впливає на економічні рішення користувачів і допомагає їм оцінювати минулі, теперішні і майбутні події, підтверджувати або коригувати минулі оцінки [1,56].

Слід зазначити, що вимога суттєвості інформації відноситься до рангу принципів підготовки фінансової звітності, натомість як у вітчизняному обліку ця вимога не виділена ні у складі якісних характеристик фінансової звітності, ні у складі принципів підготовки фінансової звітності. В П(С)БО 1 надається лише визначення терміна “суттєва інформація” – це “інформація, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності” [9].

Вимога суттєвості є основною складовою вимогою доречності. Інформація вважається суттєвою, якщо її відсутність чи неправильна оцінка можуть вплинути на економічні рішення користувачів; суттєвість залежить від обсягу статті і помилки, припущеної за певних обставин у зв'язку з пропуском або неправильним відображенням. Це важлива вимога до інформації, якою не варто нехтувати. Вона має місце у разі прийняття рішення про розкриття фактів господарського життя у такій формі, в якій вони були б корисними для користувачів при дотриманні вимоги ефективності одержання інформації.

Своєчасність інформації означає, що вся значима інформація повинна бути своєчасно включена до фінансового звіту, інакше вона не відобразить реального стану речей.

До критеріїв доречності інформації слід також віднести цінність її для прогнозування. Прогностична цінність означає, що інформація має бути достатньо надійною підставою для оцінки майбутніх перспектив роботи підприємства з позицій інтересів користувачів і правильності (підтвердження або коригування) раніше зроблених прогнозів відносно показників звітного періоду.

Інформація є доречною, якщо вона – суттєва і своєчасна для користувачів та забезпечує прийняття економічно обґрунтованих рішень [7,50].

Вважаємо, що наступною важливою характеристикою звітної інформації, що орієнтована на рішення, є надійність. Вона відсутня в Українській системі якісних характеристик. Її можна визначити таким чином: це властивість інформації, що припускає достатню її свободу від помилок і упередженості, а також те, що вона точно уявляє, що передбачалося показати.

Наступною якісною характеристикою інформації є її достовірність. Інформація є достовірною, якщо вона не містить суттєвих помилок і необ'єктивних суджень чи пристрастних оцінок і правдиво відображає господарську діяльність. На достовірність інформації впливають правдивість, повнота, об'єктивність (нейтральність), а також превалювання економічного змісту над юридичною формою. При цьому повинна виконуватися вимога ефективності одержання інформації.

Правдивість означає забезпечення достовірного уявлення про діяльність підприємства та полягає в тому, що фінансові звіти мають правдиво відображати всі операції та інші події, результатом яких є зміна елементів звітних форм, як і відповідають критеріям визнання.

Однією з вимог достовірності інформації є її повнота. Інформація у фінансових звітах має бути повною в межах суттєвості і витрат, пов'язаних з її одержанням.

Нейтральність інформації означає, що вона не повинна надаватися вибірково, містити пристрастні оцінки з метою досягнення наперед визначеного результату. На нашу думку має бути нейтральний підхід до визначення сум доходів і витрат звітного періоду, до визнання та оцінки активів і зобов'язань, а також визначення потенційної ринкової вартості суб'єкта господарювання.

Вимога превалювання сутності над формою полягає в тому, що облік операцій і відображення їх у звітності слід здійснювати відповідно до їх економічної сутності, а не лише виходячи з юридичної форми. Превалювання економічного змісту над формою віднесено П(С)БО 1 до принципів підготовки фінансової звітності, а не до якісних характеристик інформації. У той же час, в національних стандартах інших країн, вимога превалювання сутності над формою виділяється у складі якісних характеристик облікової інформації.

У складі вимог до якості інформації виділяють принцип обачності як складову якісних характеристик або як критерій достовірності інформації. Концептуальні основи розглядають обачність як якісну характеристику, пояснюючи її застосування і зміст так:

особи, які складають фінансові звіти, повинні враховувати невизначеність, що неминує супроводжує багато подій та обставин, таких як погашення дебіторської заборгованості, ймовірний строк експлуатації машин та обладнання і кількість можливих претензій щодо гарантій... обачність – це дотримання певної обережності при формуванні судження, необхідного при оцінці за умов непевності, у такий спосіб, щоб активи або дохід не були завищеними, а зобов'язання чи витрати – заниженими [2, 55].

Відповідно до Закону України про бухгалтерський облік “обачність” – застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства” [8].

Майже аналогічне визначення цього принципу подано в П(С)БО І “Загальні вимоги до фінансової звітності”, де знову-таки обумовлено, що цей принцип застосовується у бухгалтерському обліку [9], натомість ігноруючи назву самого стандарту.

Наведені визначення принципу обачності спрямовані на встановлення інформаційної цінності фінансової звітності, яка полягає в прогнозованості, що досягається за допомогою оцінки її елементів у такий спосіб, щоб забезпечити зі ставність майбутніх сум погашення зобов'язань за рахунок реальної вартості утримуваних активів, а також для оцінки доходів і витрат звітного періоду, що беруть участь у розрахунку звітних фінансових результатів.

Формування корисної інформації із дотриманням встановлених принципів фінансової звітності під впливом принципу обачності дає змогу встановити межі застосування суб'єктивних суджень і розрахунків у процесі оцінки та визначення окремих її елементів, що сприяє прийняттю відповідних управлінських рішень.

Наступною якісною характеристикою фінансової звітності, яка, на жаль, також відсутня в діючій системі бухгалтерського обліку України, є істотність (її деякі економісти віднесли до складу принципів підготовки фінансової звітності [14]). Істотність - категорія, яка нагадує релевантність. Релевантність припускає, що вся інформація, яка повинна бути представленою, може допомогти в прогнозуванні іншої інформації, що використовується в процесах вироблення і ухвалення рішень, або яка може прямо сприяти ухваленню рішень. Але істотність повинна використовуватися також в позитивному (описовому) значенні для визначення того, що взагалі повинне бути необхідним для деякого, поки невизначеного результату. Інформація розглядається як істотна (тому відображення необхідне), якщо знання цієї інформації може бути важливим для користувачів бухгалтерських звітів. Основне значення істотності полягає в тому, що вона припускає можливу зміну думки, заснованої на даних фінансового звіту, під впливом включення або коректування даних, представлених в якій-небудь статті [13].

На наш погляд, істотність також повинна бути розглянутою у зв'язку з проблемами, обумовленими обмеженою здатністю певних користувачів детально розбиратися в значному обсязі інформації. Фінансова інформація, корисна для ухвалення інвестиційних та інших рішень, може бути особливо ефективно використаною в умовах застосування комп'ютерної техніки і різних засобів зв'язку. Один з обов'язків бухгалтера при складанні фінансової звітності полягає в структуруванні й представленні цього обсягу таким чином, щоб він мав значення для її користувачів. Дуже великий і дуже малий обсяг інформації може ввести користувача в оману. В дуже великому обсязі інформації релевантні статті можуть виявитися неочевидними, і користувач, ґрунтуючись на неадекватних даних, ухвалюватиме рішення, які, ймовірно, не мають сенсу. В той же час дуже мала кількість інформації не забезпечує надійне прогнозування й ухвалення обґрунтованих рішень.

Таким чином, істотність вводить обмеження на інформацію, яка відбивається у фінансовій звітності.

Не можна недооцінювати вимогу ефективності інформації (співвідношення витрат і вигід від одержання інформації), яка відсутня в українському законодавстві.

Вимога ефективності передбачає, що вигоди зовнішніх користувачів від одержання інформації повинні перевищувати затрати на її отримання. Однак вигоди користувачів важко представити у кількісному виразі.

У П(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” зафіксовано вимогу повноти відображення всіх фактів господарської діяльності, але при цьому відсутня вимога суттєвості й не обумовлюються затрати на одержання інформації. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне законодавче закріплення таких якісних характеристик інформації, як суттєвість і ефективність.

Останньою якісною характеристикою інформації є її зіставність. Зіставність характеризує можливість користувачів порівнювати фінансові звіти підприємства за різні періоди і фінансові звіти різних підприємств. Її передумовою є наявність відповідної інформації за попередні періоди, надання інформації про облікову політику підприємства та її зміни. Вона досягається відносною стабільністю облікової політики підприємства, тобто незмінністю без крайньої потреби, а також послідовністю її застосування [7, 52].

При дотриманні якісних характеристик інформації необхідне їх оптимальне поєднання, що залежить від професіоналізму бухгалтера (наприклад, дотримання вимоги доречності може суперечити вимозі достовірності або принципу обачності). У зв'язку з чим важливим є збалансованість якісних характеристик.

Проведене дослідження дозволило сформулювати систему взаємопов'язаних якісних характеристик фінансової звітності,

застосування якої дозволить одержувати корисну інформацію в цілях управління (рис. 1).

Рис. Система властивостей корисності (якісних характеристик) інформації фінансової звітності та їх взаємозв'язок

Висновки. На основі проведеного дослідження обґрунтований вплив якісних характеристик на формування реальної інформації у фінансовій звітності, що дозволило довести логічну послідовність складання й представлення даних відповідно до діючих стандартів. Встановлено, що якісні характеристики не є незмінними, вони підлягають коректуванню, які пов'язані зі змінами економічних реалій. Важливо, щоб такі коригування здійснювалися відповідно до системи принципів відображення даних і на основі науково розроблених підходів, які зрештою будуть гарантією інтересів користувачів фінансової звітності.

Пропонуємо включити до системи якісних характеристик фінансової звітності наступні елементи, з відображенням їх в П(С)БО 1:

- надійність. Це властивість інформації, яка припускає відсутність помилок й упередженості при формуванні фінансової звітності. Надійність є функцією достовірності, перевіряємості та нейтральності;

- перевіряємість, необхідність якої витікає з додаткових обмежень достовірності. Інформація є такою, що перевіряється, якщо вона підтверджується доказами її або загальною незалежною думкою кваліфікованих експертів;

- нейтральність, яка означає, що ніхто не впливає на формування фінансової звітності з метою досягнення бажаного (суб'єктивного) результату;

- своєчасність. Цей елемент повинен використовуватися у вигляді функції на додаток до вимоги доцільності. Інформація не може бути доречною, якщо вона невчасна, оскільки вона повинна бути придатною для ухвалення рішення перш, ніж втратить цю здатність. При цьому своєчасність не гарантує доцільність, але навпаки остання неможлива без своєчасності;

- істотність. При формуванні фінансової звітності обсяг інформації повинен бути оптимальним, оскільки його надлишок або недолік може вплинути на якість управлінського рішення.

В результаті запропонованих змін система взаємозв'язку якісних характеристик виконуватиме функції передбачуваності й володітиме властивостями зворотного зв'язку.

Літературні джерела

1. Буфатіна І.В. Інформаційні та методологічні засади формування і аналізу фінансових звітів підприємств: [Дис. канд. екон.наук: 08.06.04] /І.В.Буфатіна – К., 2002. – 213с

2. Соколов Я.В., Бычкова С.М. Принцип осмотрительности (консерватизма) в бухгалтерском учете /Я.В.Соколов, С.М.Бычкова// Бухгалтерский учет. – 2004. - №5. – С.54-59

3. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: история и современность. – [Т.1.]Принципы и концепции бухгалтерського учета. /Я.В.Соколов – Уфа, 2000. – 213с.

4. Палий В.Ф. Международные стандарты финансовой отчетности /В.Ф.Палий - М., 2003. – 456с.

5. Суворова А.В. Особенности принципов учета и основные характеристики финансовой отчетности, составленной по МСФО /А.В.Суворова // Международный бухгалтерський учет. – 2006. - № 10 (94). – С. 26-37

6. Хомин П.Я. Облікове забезпечення звітності сільськогосподарських підприємств: [Методологія і методика] / П.Я.Хомин – Тернопіль, 2001. – 453с.

7. Хорин А.Н. Принципы формирования бухгалтерской отчетности / А.Н.Хорин// Бухгалтерский учет. – 2006. - №23. – С. 50-52

8. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.99р. №996 із змінами та доповненнями.

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, [затв. Наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99р. № 87], із змінами та доповненнями.

10. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: [Практ. посібник] / С.Ф.Голов, В.М.Костюченко– К., 2004. – 880с.

11. Іонін Є. Проблеми впровадження в Україні міжнародних стандартів розкриття інформації (IOSCO): [аналітичні аспекти] / Є.Іонін//Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 4. – С. 24-34.

12. Мовчарено В.В. Проблеми використання фінансової звітності в аналізі//Проблеми трансформування ринкової економіки: [Міжвідомчий наук.зб. Спецвипуск. Трансформація курсу “Економічний аналіз діяльності підприємства”] /В.В.Мовчарено–К., 2002. – С 369-377.

13. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета / Я.В.Соколов– М.: Финансы и статистика, 2000. – 492 с.

14. Шнейдман Л.З. Переход к международным стандартам финансовой отчетности / Л.З.Шнейдман// Экономика и жизнь. – 2002. – № 1. – С.29.